

ՀՈՐՎԱԾՆԵՐ

**«ԹԱՔՈՒՆ, ՔՈՂԱՐԿՎԱԾ» ՀԱՄԿԱՑՈՒԹՅԱՆ ԲԱՅԱՆՎԱՆԱԿԱՆ
ԵՎ ԳՈՅԱԿԱՆԱԿԱՆ ԴՐՄԵՎՈՐՈՒՄՆԵՐԸ ՎԱՂՆՋԱՀԱՅՅԵՐԵՆԻՑ
ԵԿՈՂ ՄԻ ԱՐՄԱՏԻ ՀԱՅ-ԻՐԱՆԱԿԱՆ ՍՏՈՒԳԱԲԱՆԱԿԱՆ
ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԼՈՒՑՄԻ ՆԵՐՔՈ՝**

DOI: 10.54503/2738-277X.2024.1(21)-5

Դալայան Տորք

բանասիրական գիտությունների թեկնածու,
ՀՀ ԳԱԱ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտ,
ավագ գիտաշխատող. torqdal@yahoo.com

Բանալի բառեր. կուզ, դարանակալել, բայանուն, գրաբար,
ալաներեն, հնգահատկանիշ դասակարգում:

Ներածական

Սույն համառոտ հոդվածի նպատակն է համակողմանի պատմահամեմատական քննությամբ ստուգաբանել հայ. *կուզ* բառը, որը գրաբարում նշանակել է «կատու»: Ավանդաբար համարվելով իրանական ծագման բառ՝ այն չի ենթարկվել առավել խորին բառաքննական հետազոտության, որի հետևանքով՝ մի կողմից՝ ստվերում են մնացել դրան առնչվող ցեղակից բառաձևերն ու արմատային հնարավոր տարբերակները, մյուս կողմից էլ՝ դրան վերաբերող լեզվաբանական որոշ տվյալներ մնացել են անհայտ:

* Ներկայացվել է 02.06.2024, գրախոսվել՝ 26.06.2024:

Սույնով նպատակ ունենք գիտական շրջանառության մեջ դնելու այդ անհայտ տվյալները և նորովի հայացք նետելու արմատացած հին ստուգաբանությանը:

Իրականում, եղած ստուգաբանությունը չի հասնում մինչև հնդեվրոպական նախալեզու և դրանով իսկ բավական կադապարային է, քանի որ անգամ իրանական լեզվաբանության հողի վրա խնդրո առարկա արմատի իմաստաբանական ծագումը չի տրվում: Բազային թեմայի շրջանակում, որը վերաբերում է հայերենի և տարածաշրջանային լեզուների փոխառնչություններին, վերջին 5 տարիների ընթացքում փորձել ենք խոշորացույցի տակ դիտարկել նաև հայ-իրանական առնչությունները՝ ջանալով, ի տարբերություն նախորդ հետազոտողների, հայ-իրանական ընդհանրական բնորոշման ներսում առանձին քննել հայ-քրդական, հայ-օսական (կամ հայ-ալանական), հայ-պարթևական, հայ-մարական, հայ-պարսկական, հայ-թաթական, հայ-թալիշական առնչությունները¹:

Կադապարային ենք անվանում հայերեն այն բառերի ստուգաբանությունները, որոնք ավանդույթի ուժով համարվում են իրանական կամ կովկասյան, սակայն բացի արտաքին նմանությունից և որոշակի մշակութաբանական համապատկերից՝ առավել հիմնավոր փաստեր չունենք այդ վարկածը հաստատելու համար: Հիմնավոր փաստեր ասելով՝ հասկանում ենք՝ իրանական փոխառության դեպքում, դիցուք, 1. տվյալ արմատի համաիրանյան բնույթը կամ գոնե իրանական լեզուների մեծ մասում վկայված

¹ Գ. Ջահուկյանն իր գրքի՝ հայերենի իրանական փոխառություններին վերաբերող գլխում նախնական ձևով ներկայացրել է հետևյալ ներածական բաժինները՝ «Հայերենը և սկյութերենը», «Հայերենը և մեդերենը (մարերենը)», «Հայերենը և հին պարսկերենը», «Հայերենը և միջին իրանական լեզուները» (տե՛ս Գ. Ջահուկյան, Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային ժամանակաշրջան, Ե., 1987, էջ 501-508), սակայն իրանական փոխառությունների օրինակներն, ամեն դեպքում, ներկայացրել է ընդհանուր բառացանկով (տե՛ս նույն տեղում, էջ 508-556):

լինելը, 2. իրանական նախաձևի՝ նախարմատի վերականգնելիությունը և հետևաբար արմատի առկայությունը հին իրանական լեզուներում՝ ավեստերենում և սեպագրային պարսկերենում, 3. իրանական հոդի վրա արմատի իմաստային բացատրելիությունը, 4. հնդիրանական զուգահեռների առկայությունը և վերջապես՝ 5. հնդեվրոպական հնարավոր նախաձևի գոյությունը, ընդ որում՝ այն պայմանով, որ հնչյունաբանական օրինաչափ զարգացումների պարագայում այդ նախաձևից առաջացած հայերեն ժառանգ-ձևը հնչյունապես չէր նույնանա իրանական ժառանգ-ձևին, իսկ նույնանալու դեպքում՝ ինչպես մի քանի օրինակներով ցույց է տվել Հ Աճառյանը, կրկին հնարավոր է ենթադրել երկու տարբերակ՝ հայերենի անմիջական փոխառություն իրանական ձևից կամ անկախ ծագում հնդեվրոպականից և պարզապես համընկնում իրանականի հետ (օրինակ՝ *մէգ* «մշուշ», *մէգ* «մեզ», *գան* «ծեծ», *արգ/յարգ* «արժեք, հարգանք» են)¹:

Հայերենի իրանական փոխառություններին իրենց աշխատություններում անդրադարձել են Հ. Հյուբշմանը, Ա. Մեյեն, Հ. Աճառյանը, Է. Բենվենիստը, Հ. Բեյլին, Գ. Ջահուկյանը, Ա. Փերիխանյանը, Լ. Հովհաննիսյանը, Գ. Ասատրյանը, Յ. Գիպպերտը, Ռ. Մեյերը և այլք²: Բազային թեմայի շրջանակում փորձել ենք առանձ-

¹ Հմմտ. **Հ. Աճառյան**, *Հայկական*. Ե-Ը // Բազմավեպ, 1897, թիւ 6, էջ 260; **Հ. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ.1, Ե., 1971, էջ 301-302, 514-515, հ. 3, Ե., 1977, էջ 311-312, տե՛ս նաև **Տ. Դալայան**, *Հայ-օսական լեզվամշակութային առնչություններ* (բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման տառնախոսություն), Ե., 2002, էջ 193:

² Ոչ ամբողջական ցանկն է՝ **H. Hübschmann**, *Armenische Grammatik*, Leipzig, 1897, S. 9-17; **A. Meillet**, *Sur les mots iraniens empruntés par l'arménien*, MSL, 1917, N° 17, p. 242-250; **Հ. Աճառյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն*, մաս I, Ե., 1940, էջ 218-323; **E. Benveniste**, *Etudes iraniennes*, III. Emprunts iraniens en arménien, TPhS, 1945, p. 68-

նացնել իրանական ծագման համարվող այն բառերը, որոնց ստուգաբանությունն ունի կայուն հիմք, և դրանում առկա են վերոնշյալ 5 հատկանիշներից գոնե 3-ը: Մյուս դեպքերում, երբ հայերեն տվյալ բառն ունի իրանական զուգահեռ, սակայն դրա պարագայում առկա չեն վերոնշյալ 5 հատկանիշները, հանգում ենք այն մտքին, որ դժվար է միանշանակորեն որոշել հայկական և իրանական այդ բառերի հարաբերակցությունը: Այս դեպքում հնարավոր են մի քանի տարբերակներ. այդ զուգաբանությունները կարող են բացատրվել՝ ա) երրորդ աղբյուրից անկախաբար փոխառված լինելով, բ) մշակութային առաջավորասիական ընդհանուր եզրույթներ լինելով (որոնց ծագումն անհայտ է), գ) ենթաշերտային բառեր³, դ) մանկական կամ տարրական ցեղակցության բառեր լինելով և այլն:

Վաղ վկայություններ

Ոսկեդարյան շրջանում կատուն կոչվել է *կուզ*, իսկ *կատու* բառը հայերենում հայտնվել է ավելի ուշ և հատկապես տարածվել

78; **H. Bailey**, *Armeno-Indoiranica*, *Transactions of the Philological Society*, London, 1956, p. 88-126; **Գ. Ջահուկյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն*: Նախագրային ժամանակաշրջան, Ե., 1987, էջ 488-584; **Լ. Հովհաննիսյան**, *Հայերենի իրանական փոխառությունները*, Ե., 1990; **Г. Асатрян**, *Контакты армянского с новоиранскими языками*, Ер., 1991; **А. Периханиян**, *Материалы к этимологическому словарю древнеармянского языка*, Ер., 1993; **J. Gippert**, *Iranica-Armeno-Iberica*, vol. II, Vienna, 1993; **R. Meyer**, *Iranian-Armenian Language Contact in and before the 5th Century CE*, PhD Thesis, 2017:

³ Այս կոնտեքստում *ենթաշերտ* ասելով հասկանում ենք ոչ թե դրա դասական նեղ և հնացած բնորոշումը, այլ տարածաշրջանային վաղնջական այն ընդհանրությունները, որոնք անկախ որևէ կոնկրետ լեզվաընտանիքի պատկանելությունից, ըստ մեր նախնական դիտարկումների, տեսանելի են «Հայկական լեռնաշխարհ-Իրանական սարահարթի հյուսիսային և կենտրոնական շրջաններ» միացյալ տարածաշրջանում, որը պայմանականորեն կոչում ենք «հայ-ատրպատականամարական կոնտակտային գոտի»:

միջին հայերենում⁴: Ընդ որում եթե *կուզ*-ը կարող էր նշանակել թե՛ վայրի, թե՛ ընտանի կատու, ապա *կատու* բառը գործածվում էր միայն ընտանի տեսակի համար. դա երևում է 12-13-րդ դդ. հեղինակներ Վարդան Բարձրաբերդցու և Գրիգոր Տաթևացու հետևյալ բառախաղում՝ «*Կատուն ի տանն կալոյն (անուանեալ է)*», որը 1861 թ. Մսեր Մսերյանն իր հրատարակած «Ճռաբաղ» հանդեսում ժողովրդական բանահյուսության ոճով այսպես է հանգավորել՝ «*Ի կենդանիս յաւէտ կատուն / Ընտանի է, զի կայ ի տուն: - / Է կենդանի բնութեամբ կայթոտ կամ կայթու- / Մկանց դժնեայ դահիճ, այն իսկ է կատու*»⁵:

Կուզ բառն առաջին անգամ վկայված է Աստվածաշնչի հայերեն թարգմանության մեջ մեկ անգամ, և մեկ անգամ էլ կրկին 5-րդ դարի թարգմանական մի երկում, երկուսն էլ՝ «կատու» իմաստով. սակայն, օրինակ, Հովհան Ոսկեբերանի նորից հինգերորդդարյան մի թարգմանության մեջ *կուզ* բառը նշանակում է «աքիս»՝ ըստ Աճառյանի «կատուի նման մի անասուն, որ նշանաւոր է հաւ խեղդելու մէջ» (Նոր հայկազյան բառգիրքն այս երկու իմաստներն առանձնացնում է և դնում երկու համանուն բառ՝ *կուզ*⁶): Մալխասյանցի բացատրական բառարանում *կուզ*-ը «կզաքիսների ցեղին պատկանող փոքր կենդանի է, երկայն ու նուրբ մարմնով, երկայն պոչով, խարտեաշ գոյնով, ճերմակ վզով ու կուրծքով, որ բնակում է

⁴ **Հ. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. 2, Ե., 1973, էջ 539-540; **Գ. Զահուկյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն...*, էջ 260-261:

⁵ Մեջբերումը՝ ըստ Հ. Աճառյանի (Հայերեն արմատական բառարան, հ. 2, էջ 540), «Ճռաբաղ»-ի համարներում այս հատվածը մեզ չհաջողվեց գտնել:

⁶ **Աւետիքեան Գ., Միսրէլեան Խ., Աւգերեան Մ.**, *Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի*, հ. 1, Վենետիկ, 1836, էջ 1122, սակայն Հ. Աճառյանը սրանք համարում է մեկ բառ (Հ. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. 2, էջ 653):

շէնքերի մօտ, որսում է հաւեր, մկներ, ուտում է ձու, խաղող ևն. յարգի մուշտակ ունի»⁷:

Բարբառներում այս բառը հանդիպում է *կուզ* ձևով (Մոկս, Մուշ, Վան, Ալաշկերտ, Սալմաստ), նաև *գուզ* (Զեյթուն, Խոտըր-ջուր), և *կօզ* (Ոզմի)⁸, վկայված է նաև կրկնավոր տարբերակը՝ *կուզ-կուզ* (Արարատյան բարբառ)⁹: Ղազախի շրջանում, օրինակ, *կուզ* է կոչվել ոզնին¹⁰, սակայն հնարավոր է, որ սա պարզապես *կոզնի* բարբառային բառի կրճատված տարբերակը լինի, քանի որ Գորիսում, Արցախում, Ագուլիսում և Շամախիում ոզնին կոչվել է նախահավելված բաղաձայնով՝ *կոզնի/կուզնի/կուզնիզ*¹¹:

Ստուգաբանական փորձեր

Հայ. *կուզ* բառն ավանդաբար համարվել է պարսկական ծագման, սակայն ո՛չ նոր պարսկերենում, ո՛չ միջին պարսկերենում՝ պահլավերենում, ո՛չ էլ, առավել ևս, հին պարսկերենում այն գոյություն չունի՝ գոնե մեզ հայտնի գրավոր աղբյուրներում: Առաջին անգամ 1826 թ. Գևորգ դպիր Տեր-Հովհաննեսյանը Կ.Պոլսում հրատարակած իր բառարանի սկզբում հայ. *կուզ* բառը կցում է

⁷ Ս. Մախասեանց, *Հայերեն բացատրական բառարան*, հ. 2, Ե., 1944, էջ 480:

⁸ Հ. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. 2, էջ 653. ի դեպ, ավելի ուշ հրատարակված բարբառային բառարանում բոլոր այս նշված ձևերը սխալմամբ բերվում են «ոզնի» նշանակությամբ (Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. 3, Ե., 2004, էջ 199 (ԿՈՒԶ²)), մինչդեռ նման իմաստ հստակ արձանագրված է միայն Ղազախի խոսվածքում, տե՛ս սույն հոդվածի շարունակությունը:

⁹ Տ. Լաւասարդեանց, *Բառգիրք Արարատեան բարբառի*, Տփլիս, 1903, էջ 60:

¹⁰ Հ. Աճառեան, *Հայերեն գաւառական բառարան*, Թիֆլիս, 1913, էջ 850. «Ոզնիկ Վն. կոզնի Ղրբ. կուզ Ղգ. ոզնի անասունը». այս դեպքում կարող էր հասկացվել, թե Արցախում նույնպես ոզնին կոչվել է **կուզ*, սակայն բարբառագետ-բանագետ Ա.Շ. Մարգարյանից ճշտեցինք, որ նման ձև Արցախի ոչ մի խոսվածքում գոյություն չունի. հմմտ. նաև Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. 3, էջ 199 (ԿՈՒԶ²):

¹¹ Հ. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. 3, Ե., 1977, էջ 550, հմմտ. նաև Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. 3, Ե., 2004, էջ 125 (ԿՈԶՆԻ/ԿՈԶՆԻԿ):

պարսկ. *կհւզ* (թերևս՝ *küz* - Տ.Դ.) հոմանիշին, սակայն բուն բառաբանում պարսկերեն այս բառը չկա¹²: Ավելի ուշ՝ 1879 թ. գերմանացի նշանավոր լեզվաբան-իրանագետ Ֆերդինանդ Յուստիի խմբագրությամբ լույս տեսած քրդերեն-ֆրանսերեն բառարանում քրդ. *كۆز* [կուժէ] «կուզ, կզաքիս» (ֆրանս. *martre, fouine*) բառի դիմաց հիշատակվում են հայ. *կուզ* և սխալ գրությամբ՝ *կզնաքիս* բառերը, սակայն չի որոշակիացվում դրանց փոխառման ուղղությունը: Ի դեպ, զազաների լեզվում էլ կա *kuze* [կուզե] բառը, որով կոչվել է «գորշուկ» կենդանին (ռուս. *барык*, ֆրանս. *blaireau*)¹³: Երեք տարի անց նշանավոր լեզվաբան-հայագետ Հ. Հյուբշմանը գերմանական ZDMG հանդեսում հրատարակած հոդվածում հայ. *կուզ* բառը համեմատում է քրդերեն և ասորերեն հոմանիշների հետ¹⁴, իսկ արդեն 1897 թ. լույս տեսած իր կոթողային «*Armenische Grammatik*» աշխատության մեջ *կուզ*-ը զետեղում է հայերենի ասորական փոխառությունների բաժնում¹⁵:

Հ. Աճառյանը, որը գրեթե միշտ անվերապահորեն հետևում է իր ուսուցիչ Հյուբշմանին, Արմատական բառարանի *կուզ* բառահոդվածում հղում է Հյուբշմանի հիշյալ աշխատանքները, սակայն *կուզ*-ը համարում է իրանական փոխառություն, նրան նույնությամբ հետևում է նաև Գ. Զահուկյանը¹⁶: Իրականում իրանական ենթադրյալ **kuz* ձևը, որն աստղանիշով բերում է Աճառյանը, ոչ մի

¹² Բառարան պարսկերեն ըստ կարգի հայկական այբուբենից ի Գեորգեայ դպրէ Տէր Յոհաննէսէան Պալատոյ, Կոստանդնուպօլիս, 1826, էջ 13:

¹³ **A. Jaba**, *Dictionnaire Kurde-Français*, publié par ordre de l'Académie Impériale des Sciences par M. Ferdinand Justi, St-Petersbourg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1879, p. 349.

¹⁴ **H. Hübschmann**, *Armenica* III, ZDMG, Bd. 36, 1882, S. 131, № 32.

¹⁵ **H. Hübschmann**, *Armenische Grammatik*, 1897, S. 308, № 57.

¹⁶ **Հ. Աճառյան**, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ.2, էջ 653; **Գ. Զահուկյան**, *Հայոց լեզվի պատմություն....*, էջ 529, 571; **Գ. Զահուկյան**, *Հայերեն ստուգաբանական բառարան*, Ե., 2010, էջ 425:

տեղ վկայված չէ և որևէ այլ տվյալով չի հաստատվում, բայց նա դրանից փոխառյալ է համարում ասորեստանյան սեպագրում հանդիպող *kuza / qusa* [կուզա] բառը, որ թարգմանվում է «լուսան» կամ «կզաքիս», ինչպես և նոր ասորերեն *quza* [դուզա] «կատու, կուզ» բառը, որոնք էլ համարվում են քրդերեն և զազաների լեզվում հիշյալ բառերի աղբյուրը¹⁷: Միևնույն ժամանակ չի բացատրվում, թե ինչու քրդ. *كوز* [կուժէ] «կզաքիս» և զազաների լեզվում *kuze* [կուզէ] «գորշուկ» բառերը չէին կարող անմիջականորեն ծագել իրանական նախաձևից՝ առանց սեմական միջնորդության:

Հայ-ալանական զուգաբանություն

Վերադառնալով հայերենին՝ հարկ է նշել, որ իմաստաբանական քննությունը և այն փաստը, որ *կուզ* բառով կոչվել են տարբեր կենդանիներ, ցույց են տալիս, որ վաղնջահայերենում *կուզ* արմատը պետք է որ առավել ընդհանրական իմաստ ունենար և հավանաբար իր մեջ պարունակեր մի հատկանիշ, որով բնորոշվել են բոլոր նշված կենդանիները և, պայմանավորված տարածաշրջանով կամ բարբառով, տվյալ բնորոշումը տրվել է տարբեր կենդանիներին: Մեր կարծիքով՝ սկզբնապես վաղնջահայերենում *կուզ*-ը պետք է լիներ բայարմատ և նշանակեր «թաքնվել» կամ «դարանակալել», այսինքն՝ նշված կենդանիների անուններն այդպիսով կարող էին լինել բայանուններ, որոնք հետագայում վերածվեին գոյականների, իսկ արմատի բայական իմաստը մթագնվեր ու ի վերջո կորսվեր: Նշված վարկածը կարծես հաստատվում է հայերենի բարբառների և հարևան լեզուների ընձեռած նյութով, որը մինչ այժմ անհայտ է եղել և չի օգտագործվել խնդրո առարկա արմատի ստուգաբանական պրպտումներում:

¹⁷ Հ. Աճառյան, *Հայերեն արմատական բառարան*, հ. 2, էջ 653:

Նախ՝ ըստ Հ. Աճառյանի անվան լեզվի ինստիտուտի հրատարակած բազմահատոր բարբառային բառարանի՝ Նոր Ջուղայի բարբառում վկայված է *գուզ մտնել* արտահայտությունը, որ նշանակում է «դարան մտնել» կամ «կույզ գալ»¹⁸: Ավելին, բառարանում բերվում է հետևյալ ձեռագիր օրինակը՝ «Կատուն գուզ է մտել, մըկան հոտ է առել»: Բացի այդ, առկա է հետևյալ օրինակը Գ. Սըրվանձտյանից, ըստ ամենայնի՝ Վանի բարբառով. «Պստիկ Միրզան կտեսնա՝ զազան մի կուզա, զինքը կթալէ փոսի մէջ, գուզ կանի, կնստի»¹⁹: Քանի որ բարբառային այս վկայությունները դիպվածային են և համատարած չեն, չի բացառվում դրանց փոխառյալ լինելը հարևան իրանական լեզուներից: Հետագա բարբառագիտական և համեմատական-լեզվաբանական ուսումնասիրությունները կարող են հաստատել կամ հերքել այս վարկածը:

Ուշագրավ է սակայն, որ հենց մեր վերականգնած «դարանակալել» նշանակությունը գտնում ենք տարածաշրջանի խիստ արխաիկ լեզուներից մեկում՝ ալաներենի ժառանգ օտերենում, որի արևելյան բարբառում գոյություն ունի *qʷəz-* [կվըզ-] արմատը, իսկ նրանից բաղադրված *qʷəzən* [կվըզըն] բայը նշանակում է «գաղտագողի մոտենալ (որսին)», «սողոսկել», «գողունի անցնել» են: Օտերենի արևմտյան՝ դիգորական բարբառում նույն արմատը հնչում է *ǵuz-* [դուզ-] և նրանից բաղադրված բայը՝ *ǵuzun* [դուզուն], նորից նույն նշանակություններով հաճախ կիրառվում է գիշատիչ կաթնասուններին բնորոշելու համար: Օտերենի այս տարբերակային ձևերի հիման վրա նշանավոր լեզվաբան-կովկասագետ Վ. Աբանը վերականգնում է ալանական **guz-*, **gauz-* բայարմատը, որը պետք

¹⁸ Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. 1, Ե., 2001, էջ 291: Բարբառագետ Վ. Կատվայանի հաղորդմամբ՝ նույն ձևը նույն իմաստով մինչ օրս գործածական է նաև Գավառի բարբառում:

¹⁹ Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ. 1, էջ 291:

է նշանակեր «դարանակալել» կամ «գաղտագողի մոտենալ որ-սին»²⁰: Հետևաբար հայերենում և ալաներենում այս բառային հա-մընկնումը կարելի է համարել հայ-ալանական հնագույն զուգա-բանություն (իզոգլոսս), որն առնվազն հասնում է մինչև մ.թ.ա. 2-1 դարեր: Աբանը օսերեն բառը համարում է բնիկ իրանական, սա-կայն դարձյալ նրա ստուգաբանության մեջ վերոնշյալ 5 հատկա-նիշներից բացակա են 3-ը, իսկ լիարժեք ներկա է միայն 1-ը:

Եզրահանգում

Ըստ այդմ՝ առկա լեզվաբանական տվյալները և պատմահա-մեմատական «հնգահատկանիշ» քննությունը հանգեցնում են այն մտքին, որ հանձին *կուզ-* (**guz-*, **ǵuz-*) բայարմատի, վաղնջահայե-րենում, ալաներենում, մարերենում և աքքադերենում (այսինքրն՝ պատմական Ասորեստանի պետական լեզվում) գործ ունենք ենթաշերտային մի ձևույթի հետ, որը պատկանել է նշված տա-րածաշրջանի ժողովուրդների որսորդական բառուրտին և ավելի ուշ դրսևորվել է գրաբարում, քրդերենում, օսերենում և ասորերե-նում: Նշված լեզուները խոսվել կամ շարունակում են խոսվել հենց այն կոնտակտային գոտում, որը Ներածության մեջ ձևակերպեցինք որպես «հայ-ատրպատականա-մարական»:

²⁰ В.И. Аббаев, *Историко-этимологический словарь осетинского языка*, т. 2, 1973, с. 336-337.

Օգտագործված գրականություն

Աճառեան Հ.Յ., Հայերէն գաւառական բառարան, Էմինեան ազգագրական ժողովածու, հ. Թ, Թիֆլիս, Լազարեան ճեմարան արեւելեան լեզուաց, 1913:

Աճառեան Հ.Յ., Հայկականք. Ե-Ը // Բազմավէպ հանդիսարան. ամսագիր գրական, բանասիրական, պատմական, կրթական եւ գիտական, տարի (հատոր) ԾԵ, 1897, թիւ 6 (յունիս), Վենետիկ, Ս. Ղազար, էջ 259-261:

Աճառյան Հ.Հ., Հայոց լեզվի պատմություն, I մաս, Ե., ԵՊՀ հրատ., 1940:

Աճառյան Հ.Հ., Հայերեն արմատական բառարան, հ. 1-4, Ե., ԵՊՀ հրատ., 1971-1979:

Աւետիքեան Գ., Սիւրմէլեան Խ., Աւգերեան Մ., Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, Վենետիկ, Տպարան ի Սրբոյն Ղազարու, հ. 1, 1836, հ. 2, 1837:

Դալալյան Տ.Ս., Հայ-օսական լեզվամշակութային առնչություններ (բանասիրական գիտությունների թեկնածուի գիտական աստիճանի հայցման ատենախոսություն), Ե., 2002:

Հայոց լեզվի բարբառային բառարան, հ.1, հ. 3, Ե., «Գիտություն», 2001, 2004:

Հովհաննիսյան Լ.Շ., Հայերենի իրանական փոխառությունները, Ե., ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., 1990:

Մալխասեանց Ս.Ս., Հայերէն բացատրական բառարան, հ. 1-4, Ե., Հայկ. ՍՍՌ պետհրատ, 1944-1945:

Նաւասարդեանց Տ., Բառգիրք Արարատեան բարբառի, Տփլիս, տպարան Մովսէս Վարդանեանցի, 1903:

Ջահուկյան Գ.Բ., Հայոց լեզվի պատմություն: Նախագրային ժամանակաշրջան, Ե., ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1987:

Ջահուկյան Գ.Բ., Հայերեն ստուգաբանական բառարան, Ե., «Աստղիկ», 2010:

Բառարան պարսկերեն ըստ կարգի հայկական այբուբենից ի Գեորգեայ դպրե Տէր Յոհաննէսեան Պալատոյ, Կոստանդնուպոլիս, Օրթադեօղ, տպարան Պօղոս Արապեան, 1826:

Абаев В.И., Историко-этимологический словарь осетинского языка, т. 1-4, Москва-Ленинград, Изд. АН СССР, 1958-1995.

Асатрян Г.С., Контакты армянского с новоиранскими языками (диссертация на соискание ученой степени доктора филологических наук), Ер., 1991.

Периханян А.Г., Материалы к этимологическому словарю древнеармянского языка, Ер., Изд. НАН РА, 1993.

Bailey H.W., Armeno-Indoiranica, Transactions of the Philological Society, London, 1956, p. 88-126.

Benveniste E., Etudes iraniennes, III. Emprunts iraniens en arménien, Transactions of the Philological Society, London, 1945, p. 68-78.

Gippert J., Iranica-Armeno-Iberica: Studien zu den iranischen Lehnwörtern im Armenischen und Georgischen, vol. II, Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1993.

Hübschmann H., Armeniaca III // Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft (ZDMG), Bd. 36, 1882, S. 115-134.

Hübschmann H., Armenische Grammatik, Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1897.

Jaba A., Dictionnaire Kurde-Français, publié par ordre de l'Académie Impériale des Sciences par M. Ferdinand Justi, St-Petersbourg, Imprimerie de l'Académie Impériale des Sciences, 1879.

Meillet A., Sur les mots iraniens empruntés par l'arménien // Mémoires de la Société Linguistique de Paris (MSL), 1917, № 17, 242-250.

Meyer R., Iranian-Armenian Language Contact in and before the 5th Century CE, PhD Thesis, Wolfson College, University of Oxford, Trinity, 2017.

Dalalyan Tork - The Meanings of "Hidden, Disguised" in the Light of the Armenian-Iranian Etymological Examination of a Root Coming from Ancient Armenian.-In this paper, we make an attempt to etymologize through a comprehensive historical and comparative analysis Arm. *լուկ* [kouz], which meant ‘cat’ in Classical Armenian (Grabar). This word, traditionally considered to be of Iranian origin, has not been subjected to a deeper research. As a result, cognates and possible related variants have remained in the shadows. In one of the archaic languages of the region, Ossetic, a descendant of Alanian, the verbal root *qwəz-* / *ğuz-* means ‘to sneak up’, ‘to sneak in secretly’. This lexical coincidence in Armenian and Ossetic can be considered as an ancient Armenian-Alanian isogloss, bearing in mind also the fact that many lexical and semantic varieties of this root have been preserved in the Armenian dialects.

Keywords: K/quz, Sneak up, Verbal Noun, Classical Armenian (Grabar), Alanian, Five-character Classification.

Dalalyan Tork, PhD in Philology, Institute of Language named after H. Acharyan of NAS RA, Senior Researcher.

Далалян Торк - Проявления понятия "скрытый, замаскированный" в свете армяно-иранского этимологического анализа одного корня, восходящего к древнеармянскому.- Целью статьи является попытка этимологизировать посредством всестороннего историко-сравнительного анализа арм. *լուկ* [kouz], означающее "кот" в классическом армянском языке (грабар). Это слово, традиционно считающееся иранского происхождения, не подвергалось более глубокому исследованию, в результате чего когнаты и возможные родственные варианты остались в тени. В одном из архаичных языков региона,

осетинском, потомке аланского, глагольный корень *q"əz-* / *ǵuz-* означает "красться", "подкрадываться", "пробираться тайком". Это лексическое совпадение в армянском и осетинском можно считать древней армяно-аланской изоглоссой, имея ввиду также то обстоятельство, что в армянских диалектах сохранилось множество лексических и семантических разновидностей данного корня.

Ключевые слова: куз, подстергать, отглагольное существительное, классический армянский (грабар), аланский, пятизначная классификация.

Далалян Торк, кандидат филологических наук, Институт языка имени Р. Ачаряна НАН РА, старший научный сотрудник.